

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
KÜTÜPHANESİ

Demirbaş No:

Tasnif No

POLİGAMİYİ DÖRTLE SINIRLAYAN
ÂYET VE HADİSLERİN TAHLİLİ

Yusuf Ziya KESKİN*

Poligami, yani bir erkeğin birden fazla kadınla evli olması hali, tarih boyunca değişik kültürlerce benimsenmiş bir uygulamadır. Eski Mısırlılar tarafından bilinen ve meşru kabul edilen çok evlilik, Atinalılar, Sâbiîler, Eski Çinliler, Bâbilliler, Hititler, Eski Sâmîler, Mıdyalılar ve Asurlularca da tatbik edilmiştir.¹ Allah'ın bazı resulleri - İbrahim,² Ya'kûb,³ Mûsâ, Dâvûd⁴ ve Süleyman⁵ gibi- poligam bir evlilik hayatı sürmüşlerdi. Gerek Yahudilik,⁶ gerekse Hristiyanlık, çok evliliğe izin vermiştir. Mevcut İncillerde, poligamiyi yasaklayan herhangi bir ifade yer almamıştır. Hristiyanlık üzerinde araştırma yapanların bazıları, -Protestanlığın kurucusu Martin Luther de dahil- Matta İncili'ndeki "on karılı koca" meselini⁷ nazarı itibara alarak Hz. İsa'nın poligamiyi asla yasaklamadığı hükmüne varmışlardır.⁸

* Yrd. Doç. Dr., Harran Ü. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi. yzkeskin@hotmail.com

1 Acar, "Poligami Konusunda Bazı Mûlahazalar", Ekev Akademi Dergisi, Ankara 1998, c.1, sy. 2, s.190.

2 Tekvin, 16/1-4; 25/12.

3 Tekvin, 29/21-30; 30/3-6,9; 33/22.

4 II. Samuel, 5/13.

5 I. Kirallar, 11/3. Ayrıca bkz: İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX,114; Aynî, *Umde*, XX,70.

6 Tesniye, 21/15.

7 Bkz: Matta, 25/1-12.

8 Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II,666: Ateş, *Cevaplar*, s.135-36. Ayrıca bkz: Zuhaylî, *İslam Fıkhı*, IX.136.

Cahiliye döneminde de Araplar, poligam evlilik yapar ve çok evliliği erkekliğin alameti gördükleri için bununla övünürlerdi.⁹ O dönemde poligam evlilikte herhangi bir sınır yoktu. Bazı kimseler on kadınla bile evlenebiliyordu.¹⁰ Nitekim kaynaklarda, İslâm geldiğinde on kadınla evli olan bazı kimselerin isimleri zikredilmektedir.¹¹

İslâm, tek eşliliği tavsiye etmekle birlikte, birden fazla kadınla evlenmeye izin vermiş, bu sebeple çok yaygın olmamakla birlikte poligam evlilik günümüze kadar gelmiştir. Ancak İslâm geleneğinde poligam evlilik, dörtle sınırlı kabul edilmiş, bu sayıdan fazla yapılacak evlilik haram sayılmıştır.

Bu çalışmamızda, poligamiyi dörtle sınırlayan âyet ve hadisleri incelemeye çalışacağız. Dolayısıyla önce çok evliliğe izin veren Nisâ sûresi 3. âyeti, ardından çok evliliği dörtle tahdid eden rivâyetleri, son olarak da İslâm alimlerinin konuyla ilgili görüşlerini kaydedeceğiz.

A. Nisâ Sûresi 3. Âyet

Kur'ân-ı Kerîm, eşler arasında adaleti yerine getirmek kaydıyla birden fazla evliliğe müsaade etmiştir.¹² Bu konudaki Nisâ sûresi 3. âyet meâlen şöyledir:

"Şâyet yetim (kızlarla evlendiğiniz takdirde on)lar hakkında adaleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, size helal olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder (mesnâ ve sülâse ve rubâ'a) alın. O (kadın)lar arasında da adalet yapamayacağınızdan korkarsanız bir tane alın; yahut elleriniz altında bulunan cariyelerle yetinin. Haksızlık etmemeniz için en uygun olan budur."

Görüldüğü gibi âyet, birden fazla evliliğe izin vermiş, ancak bu izni, eşler arasında adaleti yerine getirme şartına bağlamış; aksi takdirde tek eşle evlenmeyi tavsiye etmiştir. Nisâ sûresi 129. âyette ise, eşler arasında adaletin gerçekleştirilmesinin zorluğuna şöyle işaret edilmiştir:

"Ne kadar istesenez de kadınlar arasında (tam) adalet yapamazsınız. Öyle ise (birine) tamamen yönelip ötekini askıda (kocasızmış) gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir, sakınırsanız, Allah bağışlayan, merhamet edendir."¹³

Buna göre Kur'ân-ı Kerîm, poligamiye izin vermenin yanısıra asıl olarak tek eşliliği tavsiye etmektedir. Dünyadaki kadın-erkek sayısının birbirine yakın olması da, tek evliliğin esas olduğunu gösterir. Eğer çok evlilik asıl olsaydı, kadın sayısının buna elverişli olması gerekirdi.

9 İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, IX,114.

10 Bkz: Taberî, *Tefsir*, IV,156; Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II,50; Zemahşerî, *Keşşâf*, I,467; İbnu'l-Cevzi, *Zâdu'l-mesir*, II,6; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensür*, II,428.

11 Bkz: İbn Habîb, *Muhabber*, s.357.

12 İrânî yazar Mehdî Bâzergân, Nisâ sûresi 3. âyetin hicretin sekizinci yılında indiğini belirtir. Bkz: Özsoy-Güler, *Komularına Göre Kur'ân*, s.863.

13 İrânî yazar Mehdî Bâzergân, Nisâ sûresi 129. âyetin hicretin onuncu yılında indiğini belirtir. Bkz: Özsoy-Güler, *Komularına Göre Kur'ân*, s.863.

Poligami, her zaman istisnai bir durum olmuştur. Nitekim tarih boyunca poligam evlilik yapan Müslümanların sayısı oldukça düşük oranlarda kalmıştır. Çünkü sosyal ve ekonomik şartlar, çok evliliğe imkan tanımamaktadır. Bununla birlikte kadında cinsel ilişkiye mani hastalığın bulunması, cinsel gücü fazla olan bazı erkeklerin ikinci bir eş almadığı takdirde zinaya düşme korkusu, kadının kısır olması, savaş zamanlarında olduğu gibi himayeye muhtaç kadın sayısının artması ve benzeri hallerde birden fazla evliliğe ihtiyaç duyulmuştur. İslâm, bu nevi ihtiyaçları göz önüne alarak çok evliliğe müsaade etmiştir.

Poligamiye izin veren Nisâ sûresi 3. âyetin iniş sebebi hakkında münferit bir olay nakledilmemiştir. İnış sebebi olarak ileri sürülen rivâyetler genellikle yorum kabilindedir. Bu âyetin sebep-i nüzûlünü en sarîh bir şekilde ifade eden Hz. Aişe rivâyetidir. Rivâyete göre Hz. Aişe'nin kız kardeşi Esmâ'nın oğlu 'Urve b. Zübeyr, Hz. Aişe'den, "*Şâyet yetim (kızlarla evlendiğiniz takdirde on)lar hakkında adaleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, size helal olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın...*" âyetinin manasını sormuş, bunun üzerine Hz. Aişe şöyle demiştir:

"Ey kız kardeşimin oğlu, bu âyetteki yetim kız, velîsinin velâyeti altında bulunup malında erkeği ortak yapar; kızın malı ve güzelliği, velfisi olan erkeğin hoşuna giderdi. Bu sebeple velfisi onunla evlenmek ister, fakat kızın mehrinde adalet etmek ve başkasının vereceği kadar mehir vermek istemezdi. İşte (bu âyette) o çeşit velîlerin, velâyeti altındaki yetim kızlarla, haklarında adalet ve onların mehirlerini en yüksek miktarına yükseltmedikçe evlenmeleri yasaklanmış, bunların dışındaki diğer kadınlarla evlenmeleri emrolunmuştur..."¹⁴

Hz. Aişe ile diğer bazı sahâbî ve tâbîflerden gelen rivâyetlere göre bu âyet; yetimler ve kadınlar arasında adaleti temin etmek, yetim mallarının haksız bir şekilde yenmesini önlemek ve yetimlerin mehirlerinde adaletli davranmayı sağlamak maksadıyla inmiştir.¹⁵

Poligamiye izin veren âyetteki "mesnâ ve sülâse ve rubâ'a" (ikişer, üçer, dörder) ifadesinde geçen vav harfî, müfessirlerin çoğunluğuna göre ibâha (helal kılma) ve tahyîr (tercih) anlamında olduğu, cem' için olmadığı kabul edilmiş ve bu âyetin evlenilecek kadın sayısını sınırlayıcı olduğu görüştü benimsenmiştir. Onlara göre Nisâ sûresi 3. âyet, yetimlerin haklarını korumak ve kadınlar arasında adaleti sağlamayı hedeflemekle birlikte, dört kadından fazlasıyla evlenmeyi yasaklayıcı bir hüküm ifade etmektedir.¹⁶

14 *Buhârî*, tefsir 4/1 (V,177); nikah 19 (VI,124); *Müslim*, tefsir 6.7.8 (III,2313-15); *Ebü Dâvûd*, nikah 12 (II,555); *Nesâî*, nikah 66 (VI,115-16); Taberî, *Tefsir*, IV,155; Dârekutnî, *Sünen*, III,264-65.

Bu âyetin yorumu kabilinden sebep-i nüzûlü hakkındaki rivâyetler için bkz: İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV,359; Taberî, *Tefsir*, IV,156; Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, II,50; İbnu'l-Cevzi, *Zâdu'l-mesîr*, II,6-7; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, II,427-28.

15 Bkz: İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV,359; Taberî, *Tefsir*, IV,156; Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, II,50; İbnu'l-Cevzi, *Zâdu'l-mesîr*, II,6-7; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, II,427-28.

16 Bkz: *Buhârî*, nikah 19 (VI,124); Taberî, *Tefsir*, IV,156; Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, II,50; Zemahşerî, *Keşşâf*, I,468; Kurtubî, *el-Câmi'*, V,17; İbnu'l-Cevzi, *Zâdu'l-mesîr*, II,7; İbn Kesir, *Tefsir*, I,460; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX,139; Aynî, *Umde*, XX,91; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, II,427-28; Reşid Rıza, *Menâr*, IV,340-41; Yazır, *Hak Dini*, II,512; Mevdûdî, *Tefhîm*, I,328; Seyyid Sâbık, *Fikhu's-sünne*, II,95; Sâbûnî, *Tefsiru âyâtî'l-ahkâm*, I,427; Ateş, *Tefsir*, II,557.

Kanaatimizce Nisâ sûresi 3. âyet, dörtten fazla kadınla evlenmenin yasak olduğu hükmünü koymak için vaz'edilmiş değildir. Âyetin maksadı, yetimlerin mallarını haksız yere yemekten sakındırmak, haksızlık edileceğinden endişe ediliyorsa, yetimlerin dışında diğer kadınlarla evlenmeyi tavsiye etmektir. Âyette geçen "ikişer, üçer, dörder" ifadesi, gerçekte bir sınırlama anlamına gelmemektedir. Nitekim Fâtır sûresi birinci âyette de (*melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamdolsun*) "mesnâ ve sülâse ve rubâ'a" sayıları kullanılmış; burada da "ikişer, üçer, dörder" ifadesiyle meleklerin kanat sayısının en fazla dört olduğu kastedilmemiştir.¹⁷ Zaten Araplar, bu nevi kullanımda genellikle dörde kadar ifade ederler, sonraki sayıları kullanmazlar.¹⁸ Buna göre "mesna ve sülâse ve rubâ'a" ifadesi, dil kuralları bakımından da sınırlama anlamına gelmemektedir.

Fahrüddîn Râzî (v. 606/1209) de, bu âyetin sınırlama anlamına gelmediği kanaatindedir.¹⁹

Nisâ sûresi 3. âyetin evlenilecek kadın sayısını belirleme amacı taşımadığını, sadece yetimlere haksızlık edilmesini önlemeyi hedeflediğini söyleyenler ise, bir erkeğin dörtten fazla kadınla evlenebileceği görüşünü benimsemişlerdir. Bu görüşü, bazı Şîi ve Zâhirîler ileri sürmüştür.²⁰ Onlara göre "mesnâ ve sülâse ve rubâ'a" âyetindeki vavlar cem' (toplama) içindir. Bu sayıların toplamı da (2+3+4=9) dokuz eder. Dolayısıyla bir insan dokuz kadını nikahı altında bulundurabilir. Hz. Peygamber'in, dörtten fazla kadınla evli olan sahâbilerine, dörtten fazlasını boşamalarını emrettiğine dair rivâyetler zayıftır. Ayrıca Hz. Peygamber, nikahı altında dokuz kadın olduğu halde vefat etmiştir.²¹ Dörtten fazla kadınla evli olmanın sadece Hz. Peygamber'e has olduğuna dair bir delil de yoktur.²² Bu görüşü paylaşanlardan bazıları ise mesnâ'yı 2+2, sülâse'yi 3+3, rubâ'a'yı 4+4 olarak değerlendirip bu sayıların toplamı olan 18 kadına kadar alınabileceğini söylemiştir.²³

Aralarında İmâm Ca'fer es-Sâdik (v. 148/765),²⁴ Zâhirî fakih İbn Hazm (v. 456/1063)²⁵ ve Şîi müfessir Tabresî'nin (v. 548/1153) de bulunduğu İslâm alimleri, bu görüşlere çeşitli açılardan itiraz etmişlerdir. Bunları şöylece özetleyebiliriz:

17 İbn Kesir de Fâtır sûresindeki ifadenin sınırlama anlamında olmadığı görüşündedir. Bkz: İbn Kesir, *Tefsir*, I,460.

18 Bkz: *Buhârî*, tefsir 4 (V,176); İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, IX,238; Aynî, *Umde*, XVIII,163.

19 Râzî, *Tefsir*, IX,175.

20 Bkz: İbn Hazm, *Muhallâ*, IX,441; Râzî, *Tefsir*, IX,175; Kurtubî, *el-Câmi'*, V,117; İbn Kesir, *Tefsir*, I,460; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, IX,139; Aynî, *Umde*, XX,91; Şevkânî, *Neyl*, VI,169; Reşid Rıza, *Menâr*, IV,340-41; Zuhaylî, *İslam Fıkhi*, IX,134.

21 Hz. Peygamber'in dokuz kadınla evli olduğuna dair rivâyetler için bkz: *Buhârî*, nikah 4 (VI,117), 102 (VI,155). Bazı rivâyetlerde ise Hz. Peygamber'in toplam 15 kadınla evlendiği, bunlardan 13'ü ile zifaf yaptığı, 11'ini aynı nikah altında bulundurduğu ve öldüğünde ise 9 nikahlı hanımının bulunduğu ifade edilmektedir. İbn Kesir, *Tefsir*, I,460.

22 Bkz: İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II,34; Râzî, *Tefsir*, IX,175; Kurtubî, *el-Câmi'*, V,17; İbn Kudâme, *Muğni*, IX,471; İbn Kesir, *Tefsir*, I,460; Şevkânî, *Neyl*, VI,169; Ateş, *Tefsir*, II,557.

23 Reşid Rıza, *Menâr*, IV,340-41.

24 İmâm Ca'fer es-Sâdik ve Şîi müfessir Tabresî'nin görüşü için bkz: Tabresî, *Mecma'u'l-beyân*, III,11.

25 İbn Hazm'in görüşü için bkz: İbn Hazm, *Muhallâ*, IX,441.

Fâtır sûresi birinci âyette geçen "mesnâ ve sülâse ve rubâ'a" ifadesindeki vavlar nasıl ki cem' için değilse,²⁶ Nisâ sûresi 3. âyette geçen aynı ifadeler de cem' için olmayıp ibâha (helal kılma) veya tahyîr (tercih) içindir.²⁷ Yani bir erkeğin isterse iki, üç veya dört kadınla evlenebileceğini ifade etmektedir. "Mesnâ ve sülâse ve rubâ'a" ifadesinden 9 veya 18 sayısını çıkarmak, Arap dil kurallarını bilmemektir.²⁸ Çünkü Araplar 9 sayısını ifade etmek için 2+3+4 demezler, bilakis böyle diyenleri ayıplarlar.²⁹ 18 sayısı da aynıdır. Allah en fasih lügatle hitap ettiğine göre, bu rakamların cem' için olduğunu söylemek mümkün değildir. Âyetteki dört sayısı da nihâi sınırdır.³⁰ Eğer dörtten fazlası helal olsaydı, Cenâb-ı Hak bunu açıkça belirtirdi.³¹ Hz. Peygamber'in uygulamaları, -birazdan kaydedeceğimiz Gaylân b. Seleme hadisi gibi- dörtten fazla evlenmenin caiz olmadığını ortaya koymaktadır.³² Bu konudaki rivâyetler, en az hasen li ğayrihi mertebesindedir.³³ Dörtten fazla evlenmenin sadece Hz. Peygamber'e has bir uygulama olduğunda ittifak vardır.³⁴ Ahzâb sûresi 50. âyet buna işaret etmektedir.³⁵ Ayrıca sahâbe ve tâbiûndan dörtten fazla kadınla evlenmeyi helal kabul eden kimse çıkmamıştır.³⁶ Dolayısıyla dört sayısında icma meydana gelmiştir.³⁷

Nisâ sûresi 3. âyette geçen "mesnâ ve sülâse ve rubâ'a" ifadesi açıkça sınırlama anlamına gelmese de, İmâm Şâfi'î'nin dediği gibi sünnet, âyetteki hükmün dörtle sınırlama anlamına geldiğini ortaya koymuş ve aynı anda dörtten fazla kadınla evlenmenin haram olduğuna delalet etmiştir.³⁸

"Mesnâ ve sülâse ve rubâ'a" âyetinden hareket edilerek 9 veya 18 kadınla evlenmenin caiz olduğunu söylemek bizce isabetli bir istidlal değildir. Çünkü bu

26 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX,139.

27 Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II,50; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, II,8; İbn Kudâme, *Muğni*, IX,472; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I,460.

28 İbn Kudâme, *Muğni*, IX,472.

29 Kurtubî, *el-Câmi'*, V,17.

30 Zemahşeri, *Keşşâf*, I,468. Ayrıca bkz: Nevevî, *Minhâc*, XVIII,154.

31 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX,139; Aynî, *Umde*, XX,91.

32 Şâfi'î, *Ümm*, V,53; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX,139.

33 Şevkânî, *Neyl*, VI,170; Zuhaylî, *İslam Fkhi*, IX,134.

34 Şâfi'î, *Ümm*, V,175; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX,114,139; Aynî, *Umde*, XX,91; Dihlevî, *Hüccetullah*, II,412; Reşid Rıza, *Menâr*, IV,340-41; Sehârenfüri, *Bezl*, X,380.

35 Âyetin meâlî şöyledir: "Ey Peygamber, biz, ücretlerini (mehirlerini) verdiği eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği (i) savaş esirlerinden elinin altında bulunan (cariye)leri, amcanın, halalarının, dayının ve tayzelerinin seninle beraber göç eden kızlarını sana helal kıldık. Bir de kendisini (mehirsiz olarak) peygambere hibe eden ve peygamberin de kendisini almak istediği inanmış kadını, diğer mü'minlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere (helal kıldık). Biz, eşleri ve ellerinin altında bulunan (cariye)leri hakkında mü'minlere yapmalarını gerekli kıldığımız şeyi bil(dir)dik. (Onların bu hususta ne yapması lazım geldiğini daha önce açıkladık) ki, sana bir zorluk olmasın, (sen bir sıkıntıya, güç bir duruma düşmesin). Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir." Ahzab (33), 50.

36 Kurtubî, *el-Câmi'*, V,17; Zuhaylî, *İslam Fikhi*, IX,134.

37 İbn Hazm, *Muhallâ*, IX,441; İbn Kudâme, *Muğni*, IX,471; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX,139.

38 Bkz: Şâfi'î, *Ümm*, V,53.

şekilde bir ifade tarzı, yani dokuz sayısını ifade etmek için ikişer, üçer, dörder demek, en fasih kitap olan Kur'an'ın üslûbuna ve Arap dil kurallarına uymamaktadır.

Diğer yandan Ahzâb sûresi 50. âyet, dörtten fazla evliliğin sadece Hz. Peygamber'e has olduğu hususunda kesin bir hüküm ifade etmemektedir. Bu âyette Hz. Peygamber'e has olan hüküm, kanaatimizce dörtten fazla evlenme değil, kendisini ona hibe eden kadınla mehirsiz evlenebilmesidir. Bununla birlikte ashâb ve tâbiûnun dörtten fazla kadınla evlenmemiş olmaları, bu hükmün Hz. Peygamber'e has olduğunu gösterir.

İslâm alimlerinin poligamiyi dörtle sınırlarken başvurdukları delillerin başında, Müslüman olduğunda nikahı altında dörtten fazla kadın bulunan bazı sahâbîlere, Hz. Peygamber'in dörtten fazlasını ayırmalarını emretmesiyle ilgili rivâyetler gelir. Şimdi bu rivâyetleri inceleyeceğiz.

B. Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Rivâyetler

Bu konudaki rivâyetlere göre Hz. Peygamber, Müslüman olduğunda dörtten fazla hanımı olan bazı sahâbîlere, bunlardan dördünü seçmelerini, geriye kalanlarını ise ayırmalarını emretmiştir. Konuyla ilgili rivâyetler, Buhârî ve Müslim dışındaki kaynaklarda yer almıştır.

Buhârî (v. 256/870), nikah bölümü 19. bab başlığında Nisâ sûresi 3. âyete atfen bir kimsenin dörtten fazla kadınla evlenemeyeceğini belirtmiş ve "mesnâ ve sülâse ve rubâ'a" ifadesinin tahyîr (tercih) anlamında olduğuna dair Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib'in görüşünü muallak olarak,³⁹ ayrıca nikah bölümünde nikah olunmaları helal ve haram olan kadınlarla ilgili 24. babda İbn Abbas'tan muallak olarak "Dört zevce üzerine ziyade olan kadın, o erkeğe annesi, kızı ve kız kardeşinin haram olması gibi haramdır." sözünü kaydetmiştir.⁴⁰ Buhârî, Nisâ sûresinin tefsirine girişte ise "mesnâ ve sülâse ve rubâ'a"nın iki, üç ve dört anlamında olduğuna dair bir görüşü isim vermeksizin muallak olarak zikretmiştir.⁴¹

Buna göre Buhârî, "mesnâ ve sülâse ve rubâ'a"nın sınırlayıcı olduğu kanaatinde. Ancak o, Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla ilgili birazdan kaydedeceğimiz rivâyetleri, muhtemelen sahih görmediği için kitabına almamış, bu konuda muallak rivâyetlerle iktifa etmek zorunda kalmıştır.

Müslim (v. 261/874) ise tefsir bölümünde, Nisâ sûresi 3. âyetin yorumuyla ilgili yukarıda zikretmiş olduğumuz Hz. Aişe rivâyetini kaydetmiş,⁴² o da Buhârî gibi, birazdan inceleyeceğimiz rivâyetlere, -sahih görmediği için olsa gerek- yer vermemiştir.

39 *Buhârî*, nikah 19 (VI,124).

40 *Buhârî*, nikah 24 (VI,126). İbn Hacer, İbn Abbas'ın bu sözünü Firyâbî ve Abd b. Humeyd'in mevsûl olarak sahih bir isnadla rivâyet ettiklerini; Aynı de bu sözün İsmail b. Ziyâd'ın *Tefsir*'inde mevsûl olarak rivâyet edildiğini belirtmiştir. İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, IX,154; Aynı, *Umde*, XX,101.

41 *Buhârî*, tefsir 4 (V.176).

42 *Müslim*, tefsir 6.7 (III,2313-15).

Poligamiyi dörtle sınırlayan rivâyetlere göre Hz. Peygamber, Müslüman olduklarında nikahları altında dörtten fazla kadın bulunan Gaylân b. Seleme, el-Hâris b. Kays, Nevfel b. Mu'âviye, 'Urve b. Mes'ûd ve Safvân b. Ümeyye'ye, eşlerinden dördünü seçmelerini, diğerlerini ise bırakmalarını emretmiştir. Şimdi sırasıyla bu rivâyetleri inceleyeceğiz.

1. Gaylân b. Seleme Hadisi

Gaylân b. Seleme b. Mu'attib es-Sakafi, Tâifte kabilesinin ileri geleni idi. Şairliği, bilge kişiliği ve hikmetli sözleriyle tanınırdı. İbn Abbas, onun bazı şiirlerini nakletmiştir. Tâifin fethinden sonra (9/630) Müslüman olan Gaylân, Hz. Ömer'in hilafetinin sonlarına doğru vefat etmiştir.⁴³ Sahâbî biyografisi yazarları Gaylân'ı tanıtırken, Müslüman olduğunda nikahı altında on kadın bulunduğuna dair rivâyete de yer vermişlerdir.

Bu arada İbn Habîb, Gaylân'ın muhadram olduğunu söyler. O, bu görüşünü, ilk dönemlerde yaşamış muallim ve fakihleri sıralarken zikretmiştir.⁴⁴ Ancak Gaylân hakkında bilgi veren kaynaklar, onun sahâbî olduğunu belirtmişlerdir. Birazdan kaydedeceğimiz rivâyetlerden de onun sahâbî olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda Gaylân b. Seleme hakkında iki rivâyet geçmektedir. Birincisi, Müslüman olduğunda dörtten fazla olan zevcelerini ayırmasıyla ilgili merfû, ikincisi ise, Hz. Ömer döneminde eşlerini boşayıp, mallarını çocukları arasında taksim etmesiyle ilgili mevkûf rivâyettir. Şimdi her iki rivâyeti de kaydedeceğiz.

Merfû rivâyet şöyledir:

"Gaylân b. Seleme Müslüman olduğunda nikahı altında, henüz Müslüman olmayan on kadın⁴⁵ vardı. Gaylân Müslüman olunca, bu kadınlar da kendisiyle birlikte Müslüman oldular. Bunun üzerine Hz. Peygamber Gaylân'a, "onlardan dördünü tut, diğerlerini bırak"⁴⁶ dedi."⁴⁷

Mevkûf rivâyet ise şöyledir:

"Gaylân, Hz. Ömer döneminde hanımlarını boşadı ve malını çocukları arasında paylaştırdı. Bu durum Hz. Ömer'e ulaştınca, "Şeytan'ın senin öleceğini işittiğini sanıyorum, fazla yaşayacağını zannetmiyorum. Allah'a yemin olsun ki, ya eşlerine dönüp malını çocuklarından geri alırsın, ya da karılarını malına mirasçı kılarım ve Ebû

43 İbn Sa'd, *Tabakât*, V,505-06; İbn Abdilber, *İstî'âb*, III,1256; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, IV,172-73; İbn Hacer, *İsâbe*, III,189-91.

44 İbn Habîb, *Muhabber*, s.475.

45 Hâkim'in Yahyâ b. Ebi Kesir tarihiyle kaydettiği bir rivâyette Gaylân'ın sekiz karısı olduğu ifade edilir. Hâkim, *Müstedrek*, II,193. Ancak Zehebî bu rivâyeti zayıf kabul etmiştir. Zehebî, *Telhis*, II,193.

46 Bazı rivâyetlerde "diğerlerini boşa" şeklindedir. Bkz: Beyhaki, *Sünen*, VII,182.

47 Şâfi'i, *Ümm*, V,53,175; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, IV,317; İbn Hanbel, II,13,44,83; İbn Mâce, nikah 40 (I,628); Tirmizi, nikah 33 (III,435); Dârekutnî, *Sünen*, III,269-70; Hâkim, *Müstedrek*, II,192,193; Beyhaki, *Sünen*, VII,181,182; İbn Belbân, *el-İhsân*, VI,182.

Riğâl'in* kabrinin taşlanması gibi, (öldükten sonra) kabrinin taşlanmasını emrederim." dedi.⁴⁸

Merfû rivâyet, bir çok râvî tarafından Ma'mer b. Râşid - Zührî - Sâlim - İbn Ömer tarikiyle mevsûl olarak nakledilmiştir. Bu rivâyeti Ma'mer'den de; Süfyân es-Sevrî,⁴⁹ el-Fadl b. Mûsâ,⁵⁰ İsmail b. 'Uleyye,⁵¹ Mervân b. Mu'âviye,⁵² Said b. Ebî Arûbe,⁵³ Yezîd b. Zürey,⁵⁴ İsa b. Yûnus,⁵⁵ Abdûla'la,⁵⁶ Yahyâ b. Ebî Kesîr,⁵⁷ Muhammed b. Ca'fer (Ğunder)⁵⁸ ve Abdurrahman b. Muhammed el-Muhâribî⁵⁹ mevsûl olarak rivâyet etmişlerdir.

Aynı hadisi Ma'mer b. Râşid,⁶⁰ İmâm Mâlik⁶¹ ve Süfyân b. 'Uyeyne,⁶² Zührî'den, o da Hz. Peygamber'den mürsel olarak rivâyet etmiştir.

* Ebû Riğâl, Ka'be'yi yıkmak üzere çıktığı sefer sırasında Ebrehe'ye kılavuzluk eden ve miladi 570'de ölen Taifli bir kimsedir. Bir rivâyete göre Ebrehe, Ka'be'yi yıkmak için çıktığı sefer esnasında Taife varınca Sakif kabilesinin ileri gelenleri, reisleri Mes'ûd b. Mu'attib ile beraber kendisini karşılayarak emrine âmâde olduklarını, Lât Ma'bedi'ne dokunmadığı takdirde kendisine erzak ve rehber vereceklerini söylediler. Ebrehe'nin bu teklifi kabul etmesi üzerine Ebû Riğâl'i rehber olarak görevlendirdiler. Ebû Riğâl onları Mekke yakınlarındaki Muğammes'e kadar götürdü ve burada aniden öldü. Araplar onun ölümünü ilâhî gazabın bir tezahürü olarak yorumladılar ve bu tarihten itibaren bir hain nazarıyla baktıkları Ebû Riğâl'in mezarını taşlamayı gelenek haline getirdiler. Kazancı, "Ebû Riğâl", T.D.V.İ.A, X,217.

48 *İbn Hanbel*, II,14; *Dârekutnî, Sünen*, III,271-73; *Beyhakî, Sünen*, VII,183; *İbn Belbân, el-İhsân*, VI,181.

49 *Hâkim, Müstedrek*, II,192; *Beyhakî, Sünen*, VII,182; *İbn Kesîr, Tefsîr*, I,460.

50 *Hâkim, Müstedrek*, II,193; *Beyhakî, Sünen*, VII,182; *İbn Kesîr, Tefsîr*, I,460; *İbn Belbân, el-İhsân*, VI,182. *Beyhakî* rivâyetinde el-Fadl'ın ismi Ebu'l-Fadl olarak geçmektedir.

51 *Şâfi'i, Ümm*, V,53,175; *İbn Ebî Şeybe, Musannef*, IV,317; *İbn Hanbel*, II,13; *Hâkim, Müstedrek*, II,192; *İbn Kesîr, Tefsîr*, I,460; *İbn Hacer, İsbâbe*, III,190.

52 *İbn Ebî Şeybe, Musannef*, IV,317; *Dârekutnî, Sünen*, III,269.

53 *İbn Hanbel*, II,83; *Tirmizî, nikah 33 (III,435)*; *Dârekutnî, Sünen*, III,269-70; *Hâkim, Müstedrek*, II,192; *Beyhakî, Sünen*, VII,182; *İbn Kesîr, Tefsîr*, I,460.

54 *Hâkim, Müstedrek*, II,192 (burada Said b. Yezîd b. Zürey' olarak geçmektedir); *İbn Hazm, Muhallâ*, IX,441; *Beyhakî, Sünen*, VII,182; *İbn Kesîr, Tefsîr*, I,460.

55 *Hâkim, Müstedrek*, II,192,193; *Beyhakî, Sünen*, VII,182; *İbn Kesîr, Tefsîr*, I,460; *İbn Belbân, el-İhsân*, VI,182; *İbn Hacer, İsbâbe*, III,190.

56 *İbn Hanbel*, II,44.

57 *Hâkim, Müstedrek*, II,193.

58 *İbn Hanbel*, II,44; *İbn Mâce, nikah 40 (I,628)*; *Hâkim, Müstedrek*, II,192; *Beyhakî, Sünen*, VII,181; *İbn Kesîr, Tefsîr*, I,460.

59 *Hâkim, Müstedrek*, II,192; *Beyhakî, Sünen*, VII,182; *İbn Kesîr, Tefsîr*, I,460.

60 Ma'mer'den rivâyet edenler ise Abdürrezzak ve Yahyâ b. Ebî Kesîr'dir. Bkz: *Dârekutnî, Sünen*, III,270; *Beyhakî, Sünen*, VII,182; *İbn Kesîr, Tefsîr*, I,461; *İbnu'l-Kayyim, Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, VI,234-35; *İbn Hacer, İsbâbe*, III,191.

İbn Mende (v. 395/1005), Abdürrezzak'ın bu hadisi Ma'mer'den mevsûl olarak rivâyet ettiğini söylemiş, ancak Ebû Nu'aym el-İsfahânî (v. 430/1038) bu iddiayı, Abdürrezzak'ın tarihini kaydederek reddetmiştir. *İbn Hacer, İsbâbe*, III,191.

61 *Mâlik, taak 76 (s.586)*; *Şâfi'i, Ümm*, V,53; *Dârekutnî, Sünen*, III,270; *Beyhakî, Sünen*, VII,182; *İbnu'l-Kayyim, Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, VI,234-35; *İbn Hacer, İsbâbe*, III,191.

62 *Beyhakî, Sünen*, VII,182; *Şevkânî, Neyl*, VI,181.

Yine merfû hadisi Şu'ayb b. Ebî Hamza,⁶³ Yûnus b. Yezîd ve 'Ukayl b. Hâlid,⁶⁴ Zühri'den, o da Muhammed b. Ebî Süveyd es-Sakafî'den⁶⁵ mürsel olarak rivâyet etmiştir.⁶⁶

Gaylân b. Seleme ile ilgili mevkûf rivâyet ise, yine Ma'mer - Zühri - Sâlim - İbn Ömer tarikiyle nakledilmiştir. Ma'mer'den de; İsmail b. 'Uleyye,⁶⁷ İsa b. Yûnus⁶⁸ ve Muhammed b. Ca'fer (Gunder)⁶⁹ rivâyet etmiştir. Ayrıca bu rivâyet, Serrâr b. Müceşşir - Eyyûb - Sâlim ve Nâfi' - İbn Ömer tarikiyle de nakledilmiştir. Serrâr b. Maceşşir'den de; Seyf b. Abdillâh⁷⁰ ve es-Sümeйда' b. Vehb⁷¹ rivâyet etmiştir.⁷² Ancak hem Ma'mer, hem de Serrâr tariklerinde merfû hadisle mevkûf hadisin metinleri, birbirine idrac edilerek rivâyet edilmiştir. Yani aynı tariklerle önce merfû hadis nakledilmiş, ardından da fâsıla vermeksizin mevkûf hadis kaydedilmiştir.

Gaylân b. Seleme hadisi, dörtten fazla kadını aynı nikah altında bulundurmaya yasaklayan hadisler içerisinde en çok tartışılan rivâyettir. Bazı alimler merfû hadisin mevsûl olarak rivâyet edilmesini illetli sayarken, bazıları mevsûl tarihin sahih olduğunu söylemiştir. Bu tartışma, Ma'mer'in merfû hadisi hem mevsûl, hem de mürsel olarak rivâyet etmesinden kaynaklanmıştır. Nitekim Basralı bazı râviler merfû hadisi mevsûl, bazıları ise mürsel olarak rivâyet etmişlerdir.⁷³

63 Tirmizî, nikah 33 (III,435); İbnu'l-Kayyim, *Şerhu Süneni Ebi Dâvûd*, VI,234-35.

64 Yûnus ve Ukayl'in rivâyetleri için bkz: Dârekutnî, *Sünen*, III,270; Beyhakî, *Sünen*, VII,182; İbnu'l-Kayyim, *Şerhu Süneni Ebi Dâvûd*, VI,234-35; İbn Hacer, *İsâbe*, III,191.

65 Beyhakî'nin *Sünen*'indeki bir rivâyette Muhammed b. Ebî Süveyd olarak geçen bu isim (bkz: VII,182), Tirmizî'de Muhammed b. Süveyd es-Sakafî (bkz: nikah 33), Dârekutnî ve Beyhakî'deki birer rivâyette ise Osman b. Muhammed b. Ebî Süveyd olarak geçmektedir (bkz: Beyhakî, *Sünen*, VII,182; Dârekutnî, *Sünen*, III,270).

Zühri'nin hocaları arasında geçen Osman b. Muhammed b. Ebî Süveyd, Hz. Peygamber'den mürsel rivâyetlerde bulunmuştur (bkz: İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI,165). Ayrıca Tirmizî'ye atf yapan bazı kaynaklarda da bu isim Osman b. Muhammed b. Ebî Süveyd olarak geçmektedir (bkz: İbn Kesir, *Tefsir*, I,461; Zürkânî, *Şerhu'l-Muvatta*, III,278). Dolayısıyla Zühri'nin kendisinden mürsel rivâyette bulunduğu kişinin Osman b. Muhammed b. Ebî Süveyd olması muhtemeldir. Bununla birlikte hangi ismin doğru olduğu hususunda kesin bir kanaate ulaşamadık. Ayrıca baktığımız rical kaynaklarında da konuya ışık tutabilecek bilgiye rastlayamadık. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII,279; Zehebî, *Mizân*, III,576; İbn Hacer, *Tehzib*, IX,211.

66 Gaylân b. Seleme hadisi, Dârekutnî ve Beyhakî'nin kaydettikleri birer rivâyete göre İbn Abbâstan da mevsûl olarak gelmiştir (bkz: Dârekutnî, *Sünen*, III,269; Beyhakî, *Sünen*, VII,183). Ancak Azimâbâdî, İbn Abbâstan gelen bu rivâyetin zayıf olduğunu söyler. Azimâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, VI,236.

67 İbn Hanbel, II,14; İbn Belbân, *el-İhsân*, VI,181; İbn Hacer, *İsâbe*, III,191.

68 İbn Hacer, *İsâbe*, III,191.

69 İbn Hanbel, II,14.

70 Dârekutnî, *Sünen*, III,271-73; Beyhakî, *Sünen*, VII,183; İbn Hacer, *İsâbe*, III,191. Bu arada Seyf'in babasının ismi bazı kaynaklarda Übeydullah olarak geçmektedir. Bkz: Beyhakî, *Sünen*, VII,183; İbn Hacer, *Tehzib*, IV,295.

71 İbn Kesir, *Tefsir*, I,461.

72 İbnu'l-Kayyim, Seyf b. Abdillâh'ın Serrâr b. Müceşşir'den teferrüdünü gerekçe göstererek, bu rivâyetin sahih olmadığını belirtir (İbnu'l-Kayyim, *Şerhu Süneni Ebi Dâvûd*, VI,235. Ayrıca bkz: Beyhakî, *Sünen*, VII,183). Ancak İbn Kesir, Serrâr'dan ayrıca es-Sümeйда' b. Vehb'in de rivâyet ettiğini ileri sürerek bu rivâyeti sahih kabul eder. İbn Kesir, *Tefsir*, I,461.

73 Hâkim, *Müstedrek*, II,192.193; Beyhakî, *Sünen*, VII,182,183.

Ma'mer b. Râşid, sika bir râvî olmakla birlikte, memleketinde kitabından yaptığı rivâyetler sahih, memleketi dışında hafizasından yaptığı rivâyetler ise hatalı kabul edilmiştir.⁷⁴ Müslim'in ifade ettiği gibi, Gaylân b. Seleme hadisi, Ma'mer'in Basra'da hafizasından rivâyet ettiği hatalı hadislerden biridir.⁷⁵

Aralarında Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), Buhârî, Müslim, Ebû Zür'a er-Râzî (v. 264/878) ve Ebû Hâtîm er-Râzî'nin (v. 277/890) bulunduğu pek çok alim, yukarıda kaydettiğimiz merfû rivâyetin mevsûl olarak nakledilmesini hata olarak değerlendirmişler ve doğrusunun mürsel olması gerektiğini söylemişlerdir.⁷⁶

Müslim bu konuda şöyle der: "Zühri'nin yanında Gaylân'la ilgili iki rivâyet vardı. Biri merfû, diğeri mevkûf. Ma'mer, merfû hadisin isnadını mevkûf rivâyetin isnadıyla birleştirdi."⁷⁷ Buna göre Ma'mer, mevkûf rivâyetin isnadıyla (yani Ma'mer - Zühri - Sâlim - İbn Ömer isnadıyla) merfû hadisi de zikretmiş olmaktadır. Nitekim yukarıda kaydettiğimiz çoğu tarihlerde merfû hadis, mevkûf hadisin isnadıyla mevsûl olarak rivâyet edilmiştir. Ancak doğrusu, merfû rivâyetin mürsel olarak nakledilmesidir.

Gaylân b. Seleme hadisinin mevsûl olarak rivâyet edilmesini sahih kabul eden alimler ise, Ma'mer'in sika bir râvî olduğunu, Basralılar dışında Kûfe, Yemâme ve Horâsânlı bazı râvîlerin de bu hadisi Ma'mer'den mevsûl olarak rivâyet ettiklerini ileri sürerek bu rivâyette herhangi bir illetin bulunmadığını söylemişlerdir.⁷⁸ Ancak bu görüşe, Basralı olmayan râvîlerin de aynı hadisi Ma'mer'den Basra'da dinledikleri ileri sürülerek karşı çıkmıştır.⁷⁹

Netice itibarıyla Gaylân b. Seleme hadisi (merfû hadis), çoğu alimlere göre mürsel olarak gelmiştir. Onlara göre bu hadisin mevsûl olarak nakledilmesi hatadır. Mevsûl tarikle, yani Zühri - Sâlim - İbn Ömer tarikiyle mevkûf hadis rivâyet edilmiştir. Dolayısıyla çoğu alimlerin nazarında Gaylân b. Seleme hadisi mürseldir. Mürsel hadis de zayıf hadisler grubundandır. Bununla birlikte İslâm alimleri, aynı anda dörtten fazla kadınla evlenmenin haram olduğuna dair görüşlerini Gaylân hadisine dayandırmışlardır.

Bu arada hadis metninde Gaylân'ın, dörtten fazla olan eşlerini ayırdığına dair bir ifade geçmemekle birlikte, Hz. Peygamber'in emri doğrultusunda o, geriye kalan altı hanımını ayırmış olmalıdır.

74 Bkz: İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, VIII,255-57; Hâkim, *Müstedrek*, II,192; Beyhakî, *Sünen*, VII,182; Zehebî, *Mîzân*, IV,154; İbn Hacer, *Tehzîb*, X,243-46; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, VI,236.

75 Bkz: Hâkim, *Müstedrek*, II,192; Beyhakî, *Sünen*, VII,182; İbn Teymiye, *Fetâvâ*, XXXII,318; Zürkânî, *Şerhu'l-Muvatta*, III,278; Şevkânî, *Neyl*, VI,181.

76 Bkz: *Tirmizî*, nikah 33 (III,435); İbn Abdilber, *İsti'âb*, III,1256; İbn Kudâme, *Muğni*, X,15; İbn Teymiye, *Fetâvâ*, XXXII,318; İbn Kesir, *Tefsir*, I,461; Şevkânî, *Neyl*, VI,181; Azîmâbâdî, *Ta'lik*, III,271.

77 İbn Hacer, *İsâbe*, III,191.

78 Hâkim, *Müstedrek*, II,193; Beyhakî, *Sünen*, VII,182,183; İbn Hazm, *Muhallâ*, IX,441; İbn Kesir, *Tefsir*, I,461; San'ânî, *Sübülû's-selâm*, III,280.

79 Şevkânî, *Neyl*, VI,181.

2. el-Hâris b. Kays Hadisi

el-Hâris b. Kays b. 'Umeyre el-Esedî'nin ismi konusunda ihtilaf vardır. Bazıları Kays b. el-Hâris, bazıları da el-Hâris b. Kays demişlerdir.⁸⁰ Hakkında fazla bilgi yoktur. Ne zaman Müslüman olduğu bilinmemektedir. Ondan Humeyda b.⁸¹ eş-Şemerdel⁸² rivâyette bulunmuştur.⁸³

el-Hâris b. Kays'tan gelen rivâyet şöyledir:

"Müslüman olduğumda, nikahım altında sekiz kadın vardı. Hz. Peygamber'e gelip, "Ya Resûlallah, ben Müslüman oldum, yanımda sekiz kadın var. Onlar da benimle beraber Müslüman oldular ve hicret ettiler."⁸⁴ dedim. Hz. Peygamber, "onlardan istediğin⁸⁵ dört tanesini seç" buyurdu.⁸⁶ Bunun üzerine kalmasını istediklerime "gel", bırakmayı istediklerime de "git", dedim."⁸⁷

el-Hâris b. Kays hakkında bilgi veren kaynaklar da bu rivâyete yer vermişlerdir.⁸⁸ el-Hâris'ten gelen rivâyeti ondan sadece Humeyda b. eş-Şemerdel nakletmiştir. Humeyda'dan da İbn Ebî Şeybe (v. 235/849), İbn Mâce (v. 273/886) ve Ebû Dâvûd (v. 275/888) rivâyeti ile Dârekutnî (v. 385/995) ve Beyhakî'nin (v. 458/1066) birer tarikine göre İbn Ebî Leylâ rivâyet etmiş;⁸⁹ yine Dârekutnî ve Beyhakî'nin birer tarikine göre de Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî nakletmiştir.⁹⁰ Dârekutnî ve Beyhakî'nin kaydettiği bazı rivâyetler ise munkatî'dir.⁹¹

Humeyda b. eş-Şemerdel, hadis rivâyetiyle tanınmamaktadır. Kendisinden bir, iki veya üç rivâyet geldiği söylenir. Pek çok alim onu zayıf kabul ederken, İbn Hibbân (v. 354/965) onu *es-Sikâî*'nda zikretmiştir.⁹² Ancak İbn Hibbân'ın tevsikte mütesâhil

80 *Ebû Dâvûd*, talak 25 (II,678); İbn Abdilber, *İstî'âb*, I,299; İbnu'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I,344; İbn Hacer, *İsâbe*, III,243.

81 İbn Mâce'de bint olarak geçmektedir. Bkz: nikah 40 (I,628). Ancak doğrusu İbn'dir.

82 Bazı kaynaklarda eş-Şemerzai olarak geçmektedir. Bkz: İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV,318; İbn Hacer, *Tehzib*, III,55.

83 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III,86; İbn Abdilber, *İstî'âb*, I,299-300; İbn Hacer, *İsâbe*, III,243. İbnu'l-Esir, ayrıca ondan Âiz b. Nasîb'in de rivâyette bulunduğunu belirtir. *Üsdü'l-gâbe*, IV,210-11.

84 Tırnak arası ifade için bkz: Beyhakî, *Sünen*, VII,183.

85 "İstediğin" ifadesi için bkz: Beyhakî, *Sünen*, VII,184.

86 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV,318; *İbn Mâce*, nikah 40 (I,628); *Ebû Dâvûd*, talak 25 (II,677); Dârekutnî, *Sünen*, III,271; Beyhakî, *Sünen*, VII,183, 184.

87 Beyhakî, *Sünen*, VII,183.

88 Bkz: İbn Sa'd, *Tabakât*, VI,377; İbn Abdilber, *İstî'âb*, I,299-300; İbnu'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I,344; İbn Hacer, *İsâbe*, III,243.

89 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV,318; *İbn Mâce*, nikah 40 (I,628); *Ebû Dâvûd*, talak 25 (II,677); Dârekutnî, *Sünen*, III,271; Beyhakî, *Sünen*, VII,183.

90 Dârekutnî, *Sünen*, III,271; Beyhakî, *Sünen*, VII,183.

91 Dârekutnî, *Sünen*, III,271; Beyhakî, *Sünen*, VII,183.

92 Humeyda için bkz: İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III,314; Zehebi, *Mizân*, I,618; İbn Hacer, *Tehzib*, III,55-56.

olduğu bilinen bir husustur. Buhârî, Humeyda hakkında "fihî nazar" demiştir⁹³ ki, onun bu şekilde cerhettiği bir râvînin hadisine hiç bir sûrette itibar edilmez.⁹⁴

Humeyda'dan rivâyet eden İbn Ebi Leylâ, pek çok alim tarafından bilhassa hafızası cihetinden tenkit edilmiştir⁹⁵ Diğer râvî Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî'nin ise terkinde ittifak vardır. Hatta bazı görüşlerinden dolayı onu küfürle itham edenler bile olmuştur.⁹⁶

İbn Abdilber (v. 463/1071), İbnu'l-Esîr (v. 630/1232) ve Ebû Ömer en-Nemerî,⁹⁷ el-Hâris b. Kays rivâyetinin sahih tarikle gelmediği kanaatindedir.⁹⁸ Bizce de bu rivâyet, tenkit edilen râvîler sebebiyle zayıftır. Ancak İbn Kesîr (v. 774/1372), bu rivâyeti hasen olarak değerlendirmiştir.⁹⁹

3. Nevfel b. Mu'âviye Hadisi

Nevfel b. Mu'âviye b. 'Urve el-Kinânî ed-Dîlî, Mekke fethinden bir müddet önce Müslüman olmuş ve Mekke fethine katılmıştır. Dokuzuncu yılda Hz. Ebû Bekir, onuncu yılda da Hz. Peygamber'le birlikte hacceden Nevfel, Yezid b. Mu'âviye'nin hilafeti döneminde (60-64/679-683) Medine'de vefat etmiştir. Müslüman olmadan önce 60, Müslüman olduktan sonra da 60 yıl yaşadığı rivâyet edilir. Öldüğünde 100 yaşında olduğunu söyleyenler de vardır.¹⁰⁰

Nevfel b. Mu'âviye hadisini İmâm Şâfi'î; Ashabımızdan biri - İbn Ebi'z-Zinâd¹⁰¹ - Abdülmecid b. Sühey¹⁰² - Avf b. el-Hâris - Nevfel b. Mu'âviye tarihiyle kaydetmiştir. Rivâyet şöyledir:

Nevfel b. Mu'âviye dedi ki: "Müslüman olduğumda nikahım altında beş kadın vardı. Resûlullah'a sordum, bana "istediğin dördünü seç, diğerini bırak" dedi. Ben de 60 yıldır doğum yapmayan en eski karıma yöneldim ve onu ayırdım."¹⁰³

Nevfel b. Mu'âviye hakkında bilgi veren kaynaklar, yukarıda kaydettiğimiz rivâyete değinmemişlerdir.¹⁰⁴

93 Zehebî, *Mizân*, I,618.

94 Uğur, *Hadis Terimleri*, s.99.

95 İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh*, VII,322; Zehebî, *Mizân*, III,613; İbn Hacer, *Tehzib*, IX,301-03.

96 İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh*, VII,270; Zehebî, *Mizân*, III,556-59; İbn Hacer, *Tehzib*, IX,178-81.

97 Azîmâbâdî, *Ta'lik*, III,272; a.mlf., *Avnu'l-Ma'bûd*, VI,236.

98 İbn Abdilber, *İstî'âb*, I,300; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, I,344.

99 İbn Kesîr, *Tefsîr*, I,461.

100 İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh*, VIII,487-88; İbn Abdilber, *İstî'âb*, IV,1513; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, V,47; İbn Hacer, *İsâbe*, III,578.

101 Bazı kaynaklarda sadece Ebu'z-Zinâd olarak geçmektedir. Bkz: Şâfi'î, *Ümm*, V,175; Şevkânî, *Neyl*, VI,169. Doğrusu İbn Ebi'z-Zinâd'dır.

102 Bazı kaynaklarda Sehl olarak geçmektedir. Bkz: İbn Kesîr, *Tefsîr*, I,461; İbn Hacer, *Tehzib*, VI,380; Şevkânî, *Neyl*, VI,169.

103 Şâfi'î, *Ümm*, V,53,175; Beyhakî, *Sünen*, VII,184; Beğavî, *Şerhu's-sünne*, IX,90-91; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I,461.

Nevfel'den gelen rivâyetin senedindeki râviler, hadis alimlerince sika kabul edilmiştir.¹⁰⁵ Ancak İmâm Şâfi'nin şeyhi mechûl olduğu için rivâyet munkatî'dir. Munkatî' da zayıf hadisler grubundandır. Bununla birlikte İbn Kesîr (v. 774/1372) bu hadisi, Gaylân b. Seleme rivâyeti için şâhid olarak kullanmıştır.¹⁰⁶

Bu arada Nevfel'in, "altmış yıldır doğum yapmayan en eski karımı ayırdım" sözünü, ayırdığı kadının evlendiğinden bu yana doğum yapmadığını vurgulamak için söylemiş olmalıdır. Çünkü sahâbî biyografisi kaynaklarında Nevfel'in Müslüman olduğunda 60 yaşında olduğu ifade edilmektedir. Müslüman olduğunda 60 yaşında olan birinin aynı zamanda 60 yıldır evli olması düşündürülemez.

4. 'Urve b. Mes'ûd Hadisi

'Urve b. Mes'ûd b. Âmir b. Mu'attib es-Sakafi, Sakîf kabilesinin ileri geleni idi. Resûlullah Tâif seferinden dönerken (8/630) Medine'ye gelip Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber'in izniyle Tâife gidip kabilesini İslâm'a davet etmiş, fakat bir sabah namazı vaktinde evinin damında ezan okurken, Sakîfli Evs b. 'Avf adındaki birinin ok atması sonucu şehid olmuştur. 'Urve, Ebû Süfyân'ın kızı Meymüne ile evli olması sebebiyle Hz. Peygamber'in bacanağı idi.¹⁰⁷

'Urve b. Mes'ûd'dan gelen rivâyeti Beyhakî kaydetmiştir. Beyhakî'nin ...Adem b. Ebî İyâs - Verkâ b. Ömer eş-Şeybânî - Süleyman b. Ebî Süleyman eş-Şeybânî - Muhammed b. Ubeydillah es-Sakafi - 'Urve b. Mes'ûd tarihiyle kaydettiği rivâyet şöyledir:

'Urve b. Mes'ûd dedi ki: "Müslüman olduğumda nikahım altında on kadın vardı. Bunlardan dördü Kureyşli, Kureyşlilerden biri de Ebû Süfyân'ın kızı idi.¹⁰⁸ Resûlullah bana, "onlardan dördünü seç, diğerlerini bırak" dedi. Ben de onlardan dördünü seçtim; seçtiklerim arasında Ebû Süfyân'ın kızı da vardı."¹⁰⁹

Bu rivâyet, sahâbî biyografisi kaynaklarında yer almamıştır.¹¹⁰ Yalnız İbn Habîb (v. 245/859), İslâm geldiğinde nikahı altında on kadın bulunan Sakîfli kimseleri sayarken,¹¹¹ 'Urve b. Mes'ûd'u da saymış; ancak karılarından dörtten fazlasını

104 Bkz: İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII,487-88; İbn Abdilber, *İsti'âb*, IV,1513; İbnu'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, V,47; İbn Hacer, *İsâbe*, III,578.

105 Bkz: İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI,64; VII,14; İbn Hacer, *Tehzib*, VI,170-73, 380-81; VIII,168.

106 İbn Kesîr, *Tefsir*, I,461.

107 İbn Sa'd, *Tabakât*, I,312; İbn Habîb, *Muhabber*, s.105-06; İbn Abdilber, *İsti'âb*, III,1066; İbnu'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, III,405-06; İbn Hacer, *İsâbe*, II,477-78.

108 Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, 'Urve b. Mes'ûd, Ebû Süfyân'ın kızı Meymüne ile evli idi. İbn Habîb, *Muhabber*, s.105-06.

109 Beyhakî, *Sünen*, VII,184.

110 Bkz: İbn Sa'd, *Tabakât*, I,312; İbn Abdilber, *İsti'âb*, III,1066; İbnu'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, III,405-06; İbn Hacer, *İsâbe*, II,477-78.

111 İbn Habîb, İslâm geldiğinde nikahı altında on kadın bulunan Sakîfli kimselerin Mes'ûd b. Amr b. 'Umeyr es-Sakafi, Süfyân b. Abdillâh b. Ebî Rabi'a es-Sakafi, Mes'ûd b. Mu'attib es-Sakafi, 'Urve b. Mes'ûd es-Sakafi, Gaylân b. Seleme es-Sakafi, Ebû 'Ukayl Mes'ûd b. Âmir b. Mu'attib es-Sakafi olduğunu belirtir (İbn Habîb, *Muhabber*, s.357). İbn Habîb'in saydığı bu isimlerden sadece Gaylân b. Seleme ve 'Urve b. Mes'ûd'la ilgili rivâyetler hadis kaynaklarında yer almış; diğerleri hakkında bilgi

ayırması hususunda kendisine herhangi bir emrin verilmediğini belirtmiştir.¹¹² 'Urve'ye böyle bir emrin verilmemiş olması, Müslüman olduktan kısa bir süre sonra şehid olmasıyla izah edilebilir. Çünkü o, İslâm'a girdikten hemen sonra Tâifliler'i İslâm'a çağırarak üzere Medine'den ayrılmış; Tâif'te kabilesini İslâm'a davet ederken bir sabah vakti şehit edilmiştir. Dolayısıyla kendisine böyle bir emrin verilmesine fırsat kalmamış olmalıdır. İbn Habîb'in verdiği bu bilgi, kanaatimizce Beyhakî rivâyetini zayıflatmaktadır.

Bu arada seneddeki râvî Muhammed b. Ubeydillah es-Sakaffî, 114/732 yılında vefat etmiş bir tâbiüdür.¹¹³ 'Urve, Hz. Peygamber döneminde öldüğüne göre, bu rivâyeti tâbiî olan Muhammed b. Ubeydillah'ın 'Urve'den almış olması mümkün değildir. Arada başka bir râvînin bulunması gerekir. Dolayısıyla 'Urve'den gelen rivâyet munkatı'dır. Munkatı' da, yukarıda belirttiğimiz gibi zayıf hadisler grubundandır.

5. Safvân b. Ümeyye Hadisi

Safvân b. Ümeyye b. Halef el-Kureşî el-Cumahî, Kureyş'in ileri gelenlerinden ve fasih konuşan biriydi. Ebû Süfyân'ın kızı Ümeyme ile evli olması sebebiyle Hz. Peygamber'in bacanağı idi. Mekke fethinde kaçmış, ancak daha sonra Resûlullah'a gelip eman almış, ardından Huneyn savaşı sırasında Müslüman olmuştur. Müllefe-i kulûbtan olan Safvân, 42/662 yılında Mekke'de vefat etmiştir.¹¹⁴

Safvân'la ilgili hadisi Dârekutnî ve Beyhakî kaydetmiştir. Dârekutnî ve Beyhakî'nin ... Vâkıdî - Abdullah b. Ca'fer ez-Zührî - Abdullah b. Ebî Süfyân - Babası - İbn Abbas tarihiyle kaydettikleri rivâyet şöyledir:

İbn Abbas dedi ki: "Safvân b. Ümeyye Müslüman olduğunda, nikahı altında sekiz kadın vardı. Resûlullah ona, bunlardan dördünü tutmasını, diğerlerini ayırmasını emretti."¹¹⁵

Safvân b. Ümeyye hakkında bilgi veren kaynaklar, onunla ilgili bu rivâyeti kaydetmemişlerdir.¹¹⁶

İbn Abbas'tan gelen rivâyetin senedindeki Abdullah b. Ebî Süfyân ve babası Ebû Süfyân, hadis rivâyetiyle tanınmamaktadır.¹¹⁷ Vâkıdî ise, pek çok alim tarafından zayıf

veren eserlerde ise, bu kimselerin dörtten fazla olan karılarını ayırmalarıyla ilgili rivâyetlere yer verilmemiştir (Bkz: İbn Sa'd, *Tabakât*, I,127; İbn Abdilber, *İstî'âb*, II,630; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II,312-13; IV,359; İbn Hacer, *İsâbe*, II,54-55; III,412). Ancak İbn Habîb, saydığı bu isimlerden Gaylân b. Seleme, Süfyân b. Abdillâh ve Ebû Ukayl Mes'ûd b. Âmir'in, Müslüman olduklarında dört karılarını tuttuklarını, altısını ise bıraktıklarını ifade etmiştir. İbn Habîb, *Muhabber*, s.357.

112 İbn Habîb, *Muhabber*, s.357.

113 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII,1; İbn Hacer, *Tehzib*, IX,322.

114 İbn Habîb, *Muhabber*, s.104-05,307,447,473; İbn Abdilber, *İstî'âb*, II,718-22; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, III,22-23; İbn Hacer, *İsâbe*, II,187-88.

115 Dârekutnî, *Sünen*, III,269; Beyhakî, *Sünen*, VII,183.

116 Bkz: İbn Habîb, *Muhabber*, s.104-05,307,447,473; İbn Abdilber, *İstî'âb*, II,718-22; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, III,22-23; İbn Hacer, *İsâbe*, II,187-88.

117 İbn Hacer, *Tehzib*, V,241; XII,113.

kabul edilmiş, hatta onu yalancılıkla itham edenler bile olmuştur.¹¹⁸ Bu sebeple İbn Abbas'tan gelen rivâyet zayıftır. Azîmâbâdî (v. 1911) de bu rivâyetin zayıf olduğunu belirtmiştir.¹¹⁹

Bu arada rivâyette, Safvân'ın dörtten fazla olan hanımlarını ayırdığına dair bir ifade geçmemekle birlikte o, Hz. Peygamber'in emri doğrultusunda dört karısını ayırmış olmalıdır.

6. Rivâyetlerle İlgili Genel Değerlendirme

Poligamiyi dörtle sınırlayan rivâyetlere göre Hz. Peygamber, Müslüman olan ve yanında dörtten fazla kadın bulunan sahâbîlere, dörtten fazla olan eşlerini ayırmalarını emretmiştir. Fahrüddîn Râzî, bunun neseb, sihriyet veya süt emme, ya da dörtten fazla kadınla aynı anda evli olmanın haram olması sebebine dayanmış olabileceğini belirtir.¹²⁰ Her ne kadar rivâyetlerde sebep belirtilmese de Hz. Peygamber, aynı anda dörtten fazla kadınla evli bulunmanın haram olduğunu bildirmek üzere, bahis konusu olan sahâbîlere, dörtten fazla olan eşlerini ayırmalarını emretmiştir. Ashâb ve tâbiûn arasında dörtten fazla kadınla evlenenin bulunmaması ve İslam alimlerinin, dörtten fazla kadınla evlenmenin haram olduğuna dair görüşlerini bu rivâyetlere dayandırmaları, bu yasağın haram kılma maksadıyla konulduğunu gösterir.

Rivâyetlerde bahis konusu edilen sahâbîler, hicrî sekizinci veya daha sonraki yıllarda Müslüman olmuştur. Nisâ sûresi 3. âyet de hicrî sekizinci yılda nâzil olduğuna göre,¹²¹ Hz. Peygamber, Nisâ sûresi 3. âyetteki hükmün sınırlama anlamına geldiğini, dolayısıyla dörtten fazla evlenmenin haram olduğunu açıklamış olmaktadır.

İbn Habîb, İslâm geldiğinde nikahı altında on karısı olanları sayarken, sadece Sakîflileri saymıştır.¹²² Bu da, dörtten fazla evliliğin daha çok Sakîf kabilesi arasında yaygın olduğunu gösterir. Nitekim Gaylân b. Seleme ve 'Urve b. Mes'ûd da Sakîfli idi.

Öte yandan hadis ve tarih kaynaklarında sadece yukarıda kaydettiğimiz kimselerle ilgili rivâyetlerin gelmiş olması, Araplar arasında en fazla dört veya daha aşağı sayıda evliliğin yaygın olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Nitekim Nisâ sûresi 3. âyet nazil olduğunda Müslümanlardan dörtten fazla hanımı olup da bu hanımlardan fazla olanlarını boşadıklarına dair rivâyetlerin kaynaklarda yer almaması, bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Bu arada yukarıda kaydettiğimiz rivâyetler isnad yönünden illetlidir. Gaylân b. Seleme hadisi mürsel olduğu için, el-Hâris b. Kays ve Safvân b. Ümeyye rivâyeti tenkit edilen râvîler sebebiyle, Nevfel b. Mu'âviye ve 'Urve b. Mes'ûd rivâyeti de munkatı' olduğu için hadis usûlü kaidelerine göre zayıftır. İbn Abdilber de, mezkur rivâyetlerin

118 İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh*, VIII,20-21; İbn Hacer, *Tehzîb*, IX,363-68.

119 Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, VI,236.

120 Râzî, *Tefsîr*, IX,175.

121 Bkz: Özsoy-Güler, *Konularına Göre Kur'an*, s.863.

122 İbn Habîb, *Muhabber*, s.357.

tamamını illetli kabul eder.¹²³ Bazı alimler ise, bu rivâyetlerin hasen li ğayrihi mertebesinde olduğunu söylemişlerdir.¹²⁴

Poligamiyi dörtle sınırlayan rivâyetler usûl yönünden her ne kadar zayıf ise de, ashâb ve tâbiûnun uygulamaları ve İslâm alimlerinin bu konudaki icmaları, mezkur rivâyetleri desteklemektedir.

C. Rivayetler Çerçevesinde Oluşan Görüşler

İslâm alimleri, dörtten fazla kadınla evlenmenin haram olduğu ve bunun sadece Hz. Peygamber'e has olduğu hususunda mütefiktirler. Alimler, bu görüşlerini Nisâ sûresi 3. âyet ve yukarıda zikrettiğimiz rivâyetlere dayandırmışlardır. Ayrıca sahâbe ve tâbiûndan hiçbir kimsenin aynı anda nikahı altında dörtten fazla kadını bulundurmadıklarını, dolayısıyla bu konuda icma meydana geldiğini söylemişlerdir. Ancak Fahrüddin Râzî (v. 606/1209), kaydettiğimiz rivâyetlerle istidlali zayıf bularak şöyle der: "Bu yol iki sebepten dolayı zayıftır. Birincisi, Kur'ân sınır belirtmediğine göre, haber-i vâhidin ileri sürülmesi, Kur'ân'ın haber-i vâhidle neshini gerektirir ki, bu caiz değildir. İkincisi, rivâyetlerdeki haberler vakıayı bildirmektedir. Belki Hz. Peygamber, dört kadınla diğerlerini aynı nikahta tutmalarını, ya neseb, ya da emzirme sebebiyle caiz görmemiştir. Bu ihtimal, kuvvet bakımından da haber-i vâhidle aynıdır. Kur'ân'ın ise haber-i vâhid derecesindeki bir delille neshi caiz değildir." Fahrüddin Râzî, fukahânın ileri sürdüğü icmâ'ın, Hz. Peygamber dönemindeki nâsihi açıkladığını ifade ederek, bunun daha sağlam bir delil olduğunu ve icma'a karşı ehl-i bid'anın muhalefetine itibar edilmeyeceğini belirtir.¹²⁵

Kanaatimizce burada nesh sözkonusu değildir. Zira Hz. Peygamber, İmâm Şâfi'nin dediği gibi,¹²⁶ Nisâ sûresi 3. âyetteki ifadenin sınırlama anlamına geldiğini açıklamış; sahâbe, tâbiûn ve sonra gelen alimler de bu âyetten ve Hz. Peygamber'in uygulamalarından hareket ederek bir kimsenin aynı anda dörtten fazla kadınla evlenmesinin haram olduğunu söylemişler ve neticede bu konuda icma meydana gelmiştir.

Bununla birlikte sonraki dönemlerde icmâ'a aykırı görüş beyan edenler de olmuştur. İbnu's-Sabbâğ, el-İmrânî, el-Kâsım b. İbrahim b. İsmail el-Hasenî er-Ressî, Nisâ sûresi 3. âyette geçen "mesnâ ve sülâse ve rubâ'a" ifadesindeki vavların cem' için olduğunu, ayrıca Hz. Peygamber'in vefat ettiğinde dokuz kadınla evli bulunduğunu ileri sürerek, dörtten fazla kadınla evlenmenin cevazına kail olmuşlardır.¹²⁷ Ancak ehl-i bid'a kabul edilen bu kimselerin görüş ve itirazları, İslâm alimleri tarafından dikkate alınmamış ve Nisâ sûresindeki sayının sınırlayıcı olduğu ve dörtten fazla kadınla evlenmenin sadece Hz. Peygamber'e has olduğu görüşü benimsenmiştir.

123 İbnu'l-Kayyim, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, VI,234.

124 Şevkânî, *Neyl*, VI,170; Zuhaylî, *İslam Fikhi*, IX,134.

125 Râzî, *Tefsir*, IX,175.

126 Şâfi'i, *Ümm*, V,53.

127 Bkz: İbn Kudâme, *Muğnî*, IX,471; Şevkânî, *Neyl*, VI,169.

Bu arada yukarıda kaydettiğimiz rivâyetler, fikh kitaplarına, Müslüman olduğunda nikahı altında dörtten fazla kadın bulunan kimsenin bu kadınlardan hangisini ayracağı biçiminde yansımış, -üzerinde icma edildiği için olsa gerek- konu üzerinde pek fazla tartışılmamıştır.

Fukahanın tartıştığı konulardan biri, Müslüman olduğunda dörtten fazla hanımı bulunan bir kimsenin bu kadınlardan hangisini ayracağıdır. Aralarında İmâm Muhammed (v. 189/804) ve İmâm Şâfi'î'nin (v. 204/819) bulunduğu bazı alimlere göre kişi, istediği kadını ayırmakta serbesttir. Çünkü rivâyetlerde Hz. Peygamber, "istediğin dördünü tut" demiştir. Buna göre kişi, dörtten fazla olan kadınlardan istediğini ayırmakta serbesttir. Ebû Hanîfe (v. 150/767) ve Ebû Yûsuf'a (v. 182/798) göre ise, ilk dört kadınla yapılan nikah sahih, ondan sonrakiler fasit olduğu için, ilk dördün dışındakileri ayırır.¹²⁸ İmâm Muhammed ve İmâm Şâfi'î'nin görüşü bizce daha isabetlidir. Çünkü -rivâyetler sabit ise- Hz. Peygamber, yukarıda zikri geçen sahâbîlere, kadınlardan istediği dördünü seçmesini, diğerlerini ayırmasını söylemiştir.

Fukahâ, Müslüman olup da beşinci evliliği yapan kimsenin durumunu da tartışmıştır. İmâm Mâlik (v. 179/795), Ebû Sevr (v. 186/802) ve İmâm Şâfi'î'ye göre, bilerek beşinci kadınla evlenen kimseye zina haddi, yani recm cezası uygulanır. Bilmeden yaparsa, sadece sopa cezası verilir. Ebû Hanîfe ise, nikah akdinin fâsit olması sebebiyle böyle bir kimseye had uygulanamayacağını belirtir.¹²⁹ Bizce de beşinci kadınla evlenen bir kimseye, herhangi bir ceza verilmez. Çünkü yapılan nikah fâsittir. Fâsit nikah sonucu yapılan cinsel ilişki de, cezayı gerektiren suç kapsamına girmemektedir.

Sonuç

Poligami, İslâm'a göre bazı hallerde başvurulabilecek bir ruhsat olup mutlaka yerine getirilmesi gereken bir emir değildir. Kur'an-ı Kerim, çok evliliğe Nisâ sûresi 3. âyetle izin vermiş, ancak bu izni, eşler arasında adalet şartına bağlamış; Nisâ sûresi 129. âyette ise, eşler arasında adaletin gerçekleştirilmesinin zorluğuna işaret ederek tek eşle evlenmeyi tavsiye etmiştir.

Nisâ sûresi 3. âyet, rivâyetlere göre yetimler ve kadınlar arasında adaleti temin etmek, yetim mallarının haksız bir şekilde yenmesini önlemek ve yetimlerin mehirlerinde adaletli davranmayı sağlamak maksadıyla inmiştir. Âyet, belli bir sayı bildirmekle birlikte, bu sayı, dörtten fazla evlenmenin yasak olduğu hükmünü koymak için vaz'edilmiş değildir. Ancak Hz. Peygamber, uygulamalarıyla bu âyetin sınırlama anlamına geldiğini açıklamış ve dörtten fazla hanımı bulunan sahâbîlere, fazla olan eşlerini ayırmalarını emretmiştir.

İslâm alimleri, dörtten fazla kadınla evlenmenin haram olduğu ve bunun sadece Hz. Peygamber'e has olduğu hususunda mütefiktirler. Alimler bu görüşlerini Nisâ sûresi 3. âyet ile kaydettiğimiz rivâyetlere dayandırmışlardır. Sahâbe ve tâbiünden hiçbir

128 Bkz: Şâfi'î, *Ümm*, V,175-76; Hattâbî, *Me'âlim*, II,677; Serahsî, *Mebûsât*, V,53-54; İbn Kudâme, *Muğni*, X,14-15.

129 Kurtubî, *el-Câmi'*, V,18.

kimsenin aynı anda dörtten fazla kadınla evlenmemiş olmaları da, İslâm alimlerinin önemli dayanaklarından biridir.

İcma'a aykırı görüş beyan eden, ancak ehl-i bid'a kabul edilen bazı kimselerin görüş ve itirazları ise, İslâm alimleri tarafından dikkate alınmamış ve Nisâ sûresindeki sayının sınırlayıcı olduğu ve dörtten fazla kadınla evlenmenin sadece Hz. Peygamber'e has olduğu ifade edilmiştir.

Dörtten fazla kadınla evlenmenin yasaklanmasıyla ilgili rivâyetler, Buhârî ve Müslim dışındaki kaynaklarda geçmiştir. Bu rivâyetler de isnad yönünden illetlidir. Ancak bazı alimler, bu rivâyetlerin hasen li ğayrihi mertebesinde olduğunu söylemişlerdir.

Poligamiyi dörtle sınırlayan rivâyetler, her ne kadar usûl yönünden zayıf ise de, ashâb ve tâbiûnun uygulamaları ve sonraki alimlerin kanaatleri, bu rivâyetleri desteklemektedir. Dolayısıyla bir kimsenin dörtten fazla kadınla evlenmesinin haram olduğu hususunda İslâm alimleri arasında icma vardır. Bu icma da âyete, hadîse ve ashâbın uygulamalarına dayanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Acar, H. İbrahim, "Poligami Konusunda Bazı Mülâhazalar", Ekev Akademi Dergisi, Ankara 1998, c.1, sy. 2.
- Ateş, Ali Osman, *Oryantalistlerin Hz. Peygamber İle İlgili İddialarına Cevaplar*, İstanbul 1996.
- Ateş, Süleymân, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, I-VI, İstanbul 1995 (Milliyet Gazetesi).
- Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed (v. 855/1451), *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, b.t.y, b.y.y. (Daru'l-fikr).
- Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsu'l-Hak (v. 1911), *'Avnu'l-Ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I-XIV, Beyrut 1410/1990.
- *et-Ta'liku'l-muğni 'ala'd-Dârekutni*, Medine 1386/1966 (Dârekutni'nin Sünen'i ile birlikte).
- Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferra' (v. 516/1122), *Şerhu's-Sünne*, I-XV, (Thk. Züheyr eş-Şavîş - Şu'ayb el-Arnâvut), Beyrut 1403/1983.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn (v. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-VIII, b.t.y, b.y.y. (Daru'l-fikr).
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (v. 256/870), *el-Câmi'u's-sahîh*, I-VIII, İstanbul 1992 (Çağrı Yayınları).
- Cassâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Haneffî (v. 370/980), *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I-III, Beyrut 1406/1986.
- Dârekutni, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer (v. 385/995), *es-Sünen*, I-IV, (Thk. Abdullah Hâşim Yemânî), Medine 1386/1966.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah (v. 1176/1762), *Hüccetullâhi'l-bâliğa*, I-II, (Trc. Mehmet Erdoğan), İstanbul 1994.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî (v. 275/888), *es-Sünen*, I-V, İstanbul 1992 (Çağrı Yayınları).
- Hâkim, Ebû Abdillâh en-Neysâbüri (v. 405/1014), *el-Müstedrek 'ala's-Sahîhayn* (Zehebî'nin *Telhis*'i ile birlikte), I-IV, Beyrut, b.t.y. (Daru'l-ma'rife).
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I-II, (Trc. Sâlih Tuğ), İstanbul 1993.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed (v. 388/998), *Me'âlimu's-Sünen*, I-V, İstanbul 1992 (Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i ile birlikte).
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber (v. 463/1071), *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, I-IV, (Thk. Ali Muhammed el-Becâvî), Kahire, b.t.y.
- İbn Belbân, Alâuddîn Ali b. Belbân el-Fârisî (v. 739/1338), *el-İhsân bi tertibi Sahîhi İbn Hibbân*, I-IX, Beyrut 1407/1987.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Ebî Hâtim er-Râzî (v. 327/938), *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dil*, I-IX, Beyrut 1372/1953.

- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr el-Kûfî el-'Absî (v. 235/849), *el-Musannef*, I-XV, (Thk. Âmir el-Ömerî el-A'zamî), Bombay 1401-1403/1981-1983.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb (v. 245/859), *Kitâbu'l-muhabber*, (Neşreden: Ilse Lichtenstadter), Beyrut, b.t.y.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer (v. 852/1448), *Fethu'l-Bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, Beyrut, b.t.y. (Dâru'l-ma'rife).
- *el-İsâbe fi temyizi's-Sahâbe*, I-IV, Beyrut 1328 (Dâru ihyâi't-türâsi'l-'arabî).
- *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-XII, Haydarâbâd 1325.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (v. 241/855), *el-Müsned*, I-VI, İstanbul 1992 (Çağrı Yayınları).
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said ez-Zâhirî (v. 456/1063), *el-Muhallâ*, (Thk: Ahmed Muhammed Şâkir), I-XI, b.y.y, b.t.y. (Dâru'l-fikr).
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Kesîr ed-Dimeşkî (v. 774/1372), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, I-IV, Beyrut 1407/1987.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Hanbelî (v. 620/1223), *el-Muğnî*, I-XIV, (Thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv), Kahire 1406-1411/1986-1990.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (v. 273/886), *es-Sünen*, I-II, İstanbul 1992 (Çağrı Yayınları).
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Hafîd el-Kurtubî el-Endelûsî (v. 595/1198), *Bidâyetu'l-müctehid ve nihâyetu'l-muktasid*, I-II, İstanbul 1985.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd ez-Zührî (v. 230/844), *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, I-IX, Beyrut 1957-58.
- İbn Teymiye, Ahmed b. Teymiye el-Harrânî (v. 728/1327), *Mecmû'u fetâvâ*, I-XXXVII, Kahire 1404.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferac Abdurrahmân b. Ali (v. 597/1200), *Zâdu'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, I-IX, Beyrut 1407/1987.
- İbnu'l-Esîr, İzzuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem eş-Şeybânî el-Cezerî (v. 630/1232), *Üsdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, I-V, Beyrut, b.t.y. (Dâru ihyâi't-türâsi'l-'arabî).
- İbnu'l-Kayyim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye (v. 751/1350), *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I-XIV, Beyrut 1410/1990 ('Avnu'l-Ma'bûd ile birlikte).
- Kazancı, Ahmed Lütfî, "*Ebû Rigâl*", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1994, X. Cilt.
- Kitâbu Mukaddes*, İstanbul 1995 (Kitâbu Mukaddes Şirketi).
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (v. 671/1272), *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XXII, 1372/1952, b.y.y.
- Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes (v. 179/795), *el-Muvatta'*, İstanbul 1992 (Çağrı Yayınları).

- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ (v. 1979), *Tefhîmu'l-Kur'ân*, (Trc. Heyet), I-VII, İstanbul 1996 (İkinci baskı).
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (v. 261/874), *el-Câmi'u's-sahih*, I-III, İstanbul 1992 (Çağrı Yayınları).
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu'ayb (v. 303/915), *es-Sünen*, I-VIII, İstanbul 1992 (Çağrı Yayınları).
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (v. 676/1277), *el-Minhâc* (Şerhu Müslim), I-XVIII, Mısır 1972.
- Özsoy-Güler, Ömer Özsoy - İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'ân*, Ankara 1997.
- Râzî, Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer (v. 606/1209), *Mefâtihu'l-ğayb*, I-XXXII, Kahire, b.t.y.
- Reşit Rıza (v. 1935), *Tefsîru'l-menâr*, I-XII, 1393/1973, b.y.y. (Dâru'l-fikr).
- Sâbü'nî, Muhammed Ali, *Revâi'u'l-beyân tefsîru âyâtî'l-ahkâm mine'l-Kur'ân*, I-II, İstanbul 1984.
- San'ânî, Muhammed b. İsmâil el-Emîr el-Yemenî (v. 1182/1768), *Sübülû's-selâm şerhu Bü'lûğî'l-merâm*, (Ta'lik: Fevvâz Ahmed Zemerlî - İbrahim Muhammed el-Cemel), I-IV, Kâhire 1407/1987.
- Sehârenfûrî, Ahmed (v. 1927), *Bezlu'l-mechûd fi halli Ebî Dâvûd*, I-XX, (Ta'lik: Muhammed Zekeriyâ Kandehevî), Riyad, b.t.y. (Dâru'l-livâ).
- Serahsî, Şemsüddîn (v. 483/1090), *el-Mebsût*, I-XXX, Beyrut 1409/1989.
- Seyyid Sâbık, *Fikhu's-sünne*, I-III, Kahire, b.t.y. (Dâru't-türâs).
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân (v. 911/1505), *ed-Dürrü'l-mensûr*, I-VIII, Beyrut 1403/1983.
- Şâfi'î, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs (v. 204/819), *el-Ümm*, I-VIII, Beyrut 1410/1990.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (v. 1250/1834), *Neylu'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr*, I-VIII, Kahire 1391/1971.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (v. 310/922), *Câmi'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, I-XXX, Beyrut 1400/1980.
- Tabresî, Ebû Ali el-Fadl (v. 548/1153), *Mecma'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, (Thk: Hâşim er-Resûlî - Fadlullah et-Tabatabâî), I-V, Beyrut 1406/1986.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (v. 279/892), *es-Sünen*, I-V, İstanbul 1992 (Çağrı Yayınları).
- Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992.
- Wensinck, A.J., *Concordance Et Indices De La Tradition Musulmane*, I-VIII, İstanbul 1986 (Çağrı Yayınları).
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (v. 1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, (Sadeleştirilenler: İsmail Karaçam ve diğerleri), İstanbul, b.t.y. (Zaman Gazetesi).

- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (v. 748/1347), *Mîzânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, I-IV, (Thk. Ali Muhammed el-Becâvî), b.y.y., b.t.y. (Dâru'l-fikr).
- Telhisu'l-Müstedrek*, I-IV, (*el-Müstedrek* ile birlikte) Beyrut, b.t.y. (Dâru'l-ma'rife).
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer (v. 538/1143), *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzil*, I-IV, Tahrân, b.t.y.
- Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, I-X, (Trc. Ahmed Efe ve diğeri), İstanbul 1994 (Zaman Gazetesi).
- Zürkânî, Muhammed Abdûlbâkî b. Yûsuf el-Mısri el-Mâlikî (v. 1122/1710), *Şerhu'z-Zürkânî 'alâ Muvattai'l-İmâm Mâlik*, I-IV, Beyrut 1411/1990.